DR. BERNA ÇAÇAN ONGUN

MİSYONER İSTİHBARATÇILAR

Hayat

MİSYONER İSTİHBARATÇILAR

Misyoner İstihbaratçılar
Berna Çaçan Ongun

Genel Yayın Yönetmeni: Hayati Bayrak
Yayın Koordinatörü: Erol Şahnacı
Editör: Kamuran Akkuş
Sayfa Tasarımı: Burhan Maden
Kapak Tasarımı: Yunus Karaaslan

Hayat Yayınları: 815
İnceleme: 21
Deşifre X Kitaplar: 3

1. Baskı: İstanbul / Ekim 2025
ISBN: 978-605-151-602-8
Yayıncı Sertifika No: 75092

© 2025 Hayat Yayıncılık, İletişim, Yapım, Eğitim Hizm. ve Tic. A.Ş.
Tüm yayın hakları anlaşmalı olarak Hayat Yayınları'na aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir; izinsiz çoğaltılamaz, basılamaz.

Baskı: Alioğlu Matbaacılık
Sertifika No: 45121

HAYAT YAYIN GRUBU
Hayat GENÇ HAYAT Hayat Çocuk

Molla Gürani Mahallesi Oğuzhan Caddesi No: 15 Kat: 3 Daire: 5
34093 Fındıkzade - Fatih / İstanbul Tel: (212) 613 11 00 | Gsm: (530) 259 80 96
www.hayatyayinlari.com | e-posta: hayat@hayatyayinlari.com

DR. BERNA ÇAÇAN ONGUN

MİSYONER İSTİHBARATÇILAR

Hayat

DR. BERNA ÇAÇAN ONGUN

12 Mart 1981 tarihinde Erzurum'da doğmuştur. İlk ve ortaöğrenimini İstanbul'un Florya semtinde tamamlamış, ardından Trakya Üniversitesi İngilizce Mütercim Tercümanlık Bölümü'nde Türkiye derecesiyle kazandığı lisans eğitimini başarıyla bitirmiştir. Bir süre Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşadıktan sonra Türkiye'ye dönerek yüksek lisansını İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü Yakın Çağ Kürsüsü'nde, 19. yüzyıl Balkan Tarihi üzerine yapmıştır. Doktorasını ise Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü'nde, 19. yüzyılda Osmanlı topraklarında İngiliz Protestan misyonerlerin faaliyetleri üzerine tamamlamıştır.

Akademik çalışmalarının yanı sıra medya ve yayıncılık alanında da etkin bir rol üstlenmiştir. Bursa merkezli Olay TV'de "Dünden Bugüne Bursa" adlı tarih programını sunmuş, Türkiye'deki çeşitli televizyon kanallarında özellikle Osmanlı tarihi üzerine yaptığı çalışmalar geniş bir izleyici kitlesi tarafından takip edilmiştir. Ulusal ve uluslararası konferanslarda sunumlar yapmış, akademik dergilerde çok sayıda bilimsel makalesi yayımlanmıştır. Halen Turuncu dergisi ve Timeturk.com haber portalında düzenli yazılar kaleme almakta, kitap ve süreli yayınlarda çeşitli çalışmaları okuyucularla buluşmaktadır.

Eserlerinde, aile büyüklerinden miras kalan siyaset ve sanat birikiminin etkileri güçlü bir şekilde hissedilmektedir. Babası Nimet Çaçan, 1999 yerel seçimlerinde DYP'den Tansu Çiller tarafından Sultanbeyli belediye başkan adayı gösterilerek aktif siyasette yer almıştır. Amcası Burhan Çaçan, Türk Halk Müziği'nin önemli isimlerinden biridir. Dedesi Reşid Çaçan ise Demokrat Parti Ağrı İlçe Başkanı olarak görev yapmış ve Türk tarihine "55'liler Vak'ası" olarak geçen hadisede Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun önde gelen isimleriyle birlikte Sivas Kampı'na gönderilmiştir.

İçindekiler

ÖNSÖZ **9**

GİRİŞ **11**
Eserde kullanılan temel kaynaklar 16
Kimdir bu misyonerler, misyonları nedir? 18
Misyonerliğin sahadaki dönüşümü 29
William Jowett'e dair 30

I. BÖLÜM

İNGİLTERE'NİN ALTIN ÇAĞI **33**
On dokuzuncu yüzyılın süper gücü: İngiltere 33
İngiliz emperyalizminin aktif ajanları: misyonerler 34
İngiltere Osmanlı'ya yanaşıyor 35
Osmanlı ekonomisinin kalbine saplanan hançer: Balta Limanı Antlaşması 36
Bir millet dizayn ediliyor: Tanzimat ve Islahat Fermanları 40
Batı'nın gerçek yüzü: Şark Meselesi hezeyanı 46
İngiliz entrikaları: Sultan Abdülhamid'in gözünden kaçmıyor 48
Kürt sempatizanlığı: bir Batı projesi 50
Misyonerlerin yirmi birinci yüzyıldaki hedefleri: 10/40 paralelleri 50

2. BÖLÜM

W. JOWETT - STRATEJİ, YARGI, EYLEM **53**
Misyoner William Jowett: Topluma nasıl sızıyor? 53
Jowett'in akıl hocaları 57
Bir Batı masalı: Orient Express (Batı'nın emperyal yolcuları) 58
Jowett'in sinsi planı: İncil ve kutsal metinler 60
Lancaster Sistemi: İngiliz hegemonyası 61
Operasyonların bir parçası: yerel dil kullanımı 62
Misyonerlerin oltasındaki yem: eğitim kurumları 64
Müslümanlara ulaşmanın yolu: Doğu kiliseleri 66
Tarihsel gerçeklerle, Jowett'in Müslümanları karalama kampanyası 68

3. BÖLÜM

W. JOWETT: OPERASYONLARI, OSMANLI TOPRAKLARI-DOĞU AKDENİZ (1815-1820) **81**
İngiltere'nin Osmanlı hayali 81
Jowett'in iletişim ağı: piskoposlar, okul idarecileri, konsoloslar 83
Akdeniz'in misyoner yatağı: Malta 85
Osmanlı topraklarının kültürel ablukası-Malta matbaası 86
Hangi eserler basıldı? 88
Basılan yayınları kimler dağıttı? 91
Jowett'in operasyon hattı 99
Misyonerlerin göz bebeği: İzmir 102
İzmir operasyon merkezi: Evanjelik Rum Okulu (Rum Ortodoks Okulu) 104
Piskoposlarla dirsek teması 107
Rum milliyetçiliğinin arka odası: Ayvalık 107
Ayvalık operasyon merkezi: Ayvalık Akademisi (Ayvalık Rum Koleji) 108
Zengin Rumların yuvası: Sakız Adası (Khios, Scio, Khio) 110
Jowett gözaltına alınıyor 112
Sakız Adası operasyon merkezi: Rum Akademisi 112
Kültür başkenti: Atina 114
Atina operasyon merkezi: Atina Rum Okulu 114
Misyonerlerin Afrika'ya giriş kapısı: Mısır 115
Mavi Nil meselesi: Avrupalı akını 115
Mısır niçin önemli? 117
Mısır'da neler oldu? Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa 118
Mısır: misyoner çalışmaların ana kucağı 120
Misyonerlerin Mısır'daki hedefi: El-Ezher Üniversitesi 121
Jowett'in Nil Deltası'ndaki operasyonları ve palavraları 122
Mısır operasyonları sırasında kimlerle temasa geçildi? 124
Jowett'in yol arkadaşı James Connor'un raporları 128

SONUÇ **131**

EK DOSYA **143**
Yunan isyanlarında İngiliz parmağı 143

KAYNAKÇA **147**

Dizin **159**

İTHAF

Geleceğimizin teminatı gençlerimize armağanımdır.
Biricik oğlum *Ahmet Hamza*'ya.

ÖNSÖZ

Elinize aldığınız bu eser bağımsız bir ülkede yaşamanızın varlık nedeniniz olduğunu hatırlatarak bir de ikazda bulunmayı kendine görev saymıştır. Bu da dört başı mamur bir millet ve devlet anlayışından gelen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının tarihlerini ve geçmişlerini bilme zorunluluğudur. Geçmişi bilmek insana şimdiyi ve yarını yorumlama yetisi kazandırır; hayatla ilgili doğru ve ölçülü bir şekilde tutum geliştirmesini, olayları sağlıklı biçimde analiz etmesini ve dost ile düşmanlarını tanımasını sağlar. Geçmişi okudukça, tutsak olmuş, sömürgeleştirilmiş, öz benliklerinden koparılmış milletlerin tarihte ne hâle düştükleri bir tokat gibi yüzünüze çarpar. Ve özgür bir ülkenin gök kubbesinde dalgalanan bayrağı altında yaşamanın ne büyük bir nimet olduğunu anladığınız an ülkenizin birlik ve beraberliği için ne gerekiyorsa yapmaya hazır bir vatandaş olursunuz! Tarihinizi bilmek gerçekten hayati bir meseledir. Çünkü bu bilinç sizi özgür kılar!

Bu kitapta on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı topraklarında Batı'nın -temelde İngiltere'nin- emperyal çıkarları etrafında çevirdikleri entrikalara şahit olacaksınız. Bu şahitlik kimi zaman sizi incitse de vatan toprağının hangi badirelerden geçtiğini bilmek sizi daha da güçlendirecek. En nihayetinde kendinize, milletinize ve vatanınıza dört elle sarılmanızın, güvencenizin teminatı olduğunu bir kez daha idrak edeceksiniz.

İngiltere on dokuzuncu yüzyıldaki siyasi aktörlerin en başında geliyordu; çıkarları her şeyin üstündeydi. Bütün politikası da bu çerçevede dizayn edilmişti. Bu süreçte Osmanlı toprakları İngiltere'nin iştahını kabartıyordu. Bu topraklar bir şekilde -fiziksel olmasa

da- fethedilmeliydi. Bu görevi birçok bakımdan en iyi şekilde yerine getirecek olanlar çeşitli misyoner teşkilatlara bağlı olan misyonerlerdi. Bunların kimileri de "ajanlık" işlev ve vazifesini de üstlenen birer istihbaratçıydı. İngiltere, Osmanlı coğrafyasında, siyasi, ticari, kültürel ve dinî menfaatleri çerçevesinde hegemonyasını kurmak için yoğun bir misyonerlik faaliyeti düzenlemiştir. Özellikle Orta Doğu ve Akdeniz bölgesine yönelmiştir. Bu bölgedeki en faal teşkilatı ise Kilise Misyoner Cemiyeti (KMC) olmuştur. KMC hedef bölgedeki misyonerlik operasyonları için fanatik bir ruha sahip olan Türk ve Müslüman düşmanı rahip William Jowett'i görevlendirmiştir. Jowett'in misyonerlik kadar "ajanlık" misyonunu da taşıdığını söylemek mümkündür.

Dr. Berna Çaçan Ongun

Bursa, Eylül 2025

GİRİŞ

On dokuzuncu yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin birçok yönden çalkantılar yaşadığı bir dönemdir. Bu süreçte Batı'nın "Şark Meselesi" çerçevesinde Osmanlı'yı hedef tahtasına koyan Doğu politikaları, devleti siyasi, ekonomik, kültürel ve dinî olmak üzere dört cepheden abluka altına almıştı. Dönemin siyasi konjonktüründe başat aktör konumunda İngiltere bulunmaktaydı. Zira on dokuzuncu yüzyılda dünyanın süper gücü kabul edilen İngiltere, Osmanlı üzerinde belirgin ve etkili bir nüfuza sahipti.

Osmanlı-İngiliz ilişkileri on altıncı yüzyılda gelişmeye başladı. Bunda İngiltere'nin ticari kaygıları belirleyici rol oynadı. Sömürgesi durumundaki Hindistan'ı karadan ve denizden gelecek her türlü tehlikeden korumak İngiltere açısından en önemli emperyal meselelerinden biriydi. Yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin yanı sıra önemli bir açık pazar olan Hindistan'a giden yollar, Osmanlı coğrafyasından geçmekteydi. Ayrıca İngiltere, Rusya'nın sıcak denizlere inmesini ve Balkan milletleriyle doğrudan temas kurmasını istememekteydi. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması icap ediyordu. Zira İngiliz menfaatleri bunu gerekli kılıyordu.

On dokuzuncu yüzyılla birlikte doruk noktasına ulaşan Osmanlı-İngiliz ilişkileri, yüzyılın sonlarına doğru farklı bir seyir izlemeye başlamıştır. Nitekim ticari ve siyasi çıkarları gereği uzun süre Osmanlı toprak bütünlüğünü koruyan İngiltere, 1878 Berlin Antlaşması sonrasında bu politikasından vazgeçmiş, Osmanlı topraklarını parçalamak isteyen devletlerin safına geçmiş ve hatta bu girişimlere önderlik etmiştir. Zira İngiltere'nin siyasi tutumu,

zamana ve mekâna göre şekillenmekteydi. Aslında bu yaklaşım, 1 Mart 1848'de Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada Başbakan Henry John Temple ile Lord Palmerston tarafından açık bir şekilde dile getirilmişti. Palmerston, İngiltere siyaseti açısından esas olanın İngiliz çıkarları olduğunu, dost ve düşman tanımlarının da bu çıkarlar çerçevesinde şekillendiğini belirtmiştir.

On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin temel politikası, kendisini tehdit eden Avrupalı bir güce karşı başka bir güçle iş birliği yaparak denge siyaseti kurmak üzerine inşa edilmiştir. Siyasi konumu İngiltere'nin doğudaki çıkarlarına bağlı olan Osmanlı, İngiltere'nin 1878'de Kıbrıs'a ve 1882'de Mısır'a yerleşmesiyle durumun değiştiğini fark etmişti. Zira bu dönemde, İngiltere'de liberallerin önderliğinde William Ewart Gladstone ile birlikte Türk karşıtı politikalar hızla artmıştı. Bunun bir yansıması olarak, Türkiye ve Müslümanların can düşmanı olan Gladstone, 1877'de Avam Kamarası'ndaki konuşmasında İngiltere'nin Osmanlı topraklarındaki menfaati için Müslümanların Kur'an'dan soğutulması gerektiğini ifade etmiştir.

İngiltere, Osmanlı coğrafyasındaki nüfuz alanlarını ilk olarak tüccarları aracılığıyla tesis etmeye çalışmıştır. Bölgeye gönderilen konsoloslar ise bu tüccarların haklarının garantörleriydi. İngiltere'nin Osmanlı topraklarında hegemonyasını pekiştiren bir sonraki aşama ise misyonerler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla Osmanlı İngiliz ilişkilerini anlayabilmek için misyonerlik faaliyetlerini ortaya koymak son derece hayati bir konudur. Nitekim on dokuzuncu yüzyılda misyoner faaliyetler Osmanlı topraklarında had safhaya ulaşmıştı ve Protestan misyonerler öncü konumdaydı. Amerikan ve İngiliz misyonerler Osmanlı coğrafyasına tabiri caizse akın etmişti. Bu yarışta İngiltere bariz bir şekilde öndeydi ve Osmanlı üzerindeki nüfuzu dikkate alındığında, Londra'nın coğrafyamız üzerindeki etkisi diğer misyoner yapılanmalara kıyasla daha fazlaydı.

Osmanlı coğrafyası pek çok açıdan önemli ve avantajlıydı. Jeopolitik ve jeostratejik önemi haizdi, petrol rezervleri buradaydı,

Hristiyanlığın kutsal mekanlarını barındırıyordu,[1] Müslüman, Yahudi, Rum ve Ermeni gibi farklı din ve etnik kökenlerden insanlar yaşıyordu, Akdeniz ticaretinin ana merkezi konumundaydı. Zira on dokuzuncu yüzyılda Akdeniz, ticaretin kalbinin attığı yerdi. İşte böyle bir ortamda İngiltere hedeflerine ulaşmak için misyonerlerini sömürgeci zihniyetine hizmet eden birer ajan olarak kullandı. Bu yöntem hem çok etkiliydi hem de ekonomikti. Bir milleti her yönüyle sömürgeleştirmenin argümanlarını sunuyordu. Kale içerden fethedilmeliydi; nitekim misyonerlik "silahsız bir Haçlı Seferi" olarak nitelenmiştir. Osmanlı coğrafyasını birer örümcek ağı gibi saran bu yapılanmalar, özellikle Doğu Akdeniz ve Orta Doğu bölgesine kilitlendiler. Çünkü İngiliz çıkarlarının en fazla olduğu bölgeler burasıydı. Nestûri, Süryani, Keldani, Dürzi, Bulgar ve Ermeni gibi yerel unsurları stratejik amaçlar doğrultusunda kullandılar. Ülkeye, eğitim kurumları, hastaneler ve yetimhaneler gibi sosyal yapılar aracılığıyla sızdılar ve nüfuz ettiler. Sevgi, barış, kardeşlik, özgürlük ve medeniyet kavramlarının arkasına gizlendiler. Bazı yerel idarecilerin desteğini sağladılar. Osmanlı Devleti ise içine düştüğü bunalım nedeniyle bu yapılanmaları gerektiği ölçüde denetleyemedi.

Diğer yandan, İngiltere Osmanlı üzerindeki nüfuzunu kullanarak devletin iç işlerine müdahale ediyor ve siyasi kararlarına etki ediyordu. Nitekim Fransa, Osmanlı vatandaşı Katoliklerin, Rusya Ortodoksların hamiliğini üstlenirken, İngiltere de Protestan milletlerin koruyuculuğuna soyunmuştu. Aslında 1830'lardan önce Osmanlı topraklarında neredeyse hiç yok denecek kadar Protestan bir nüfus mevcuttu. Ancak Osmanlı topraklarına gelen Amerikalı ve İngiliz misyonerler sayesinde bu sayı hızla artmış ve 1850'de İngiltere'nin baskılarıyla Osmanlı, Protestanları ayrı bir millet olarak tanımıştır. İngiltere sadece Protestanları korumakla kalmamış, Osmanlı Yahudilerinin bir kısmını da himayesine almıştır. Bu bakımdan Tanzimat ve Islahat Fermanlarında İngiltere'nin etkisi şüphesiz çok büyüktü. Bu fermanlara yerleştirilen din ve vicdan hürriyeti gibi

1 Hristiyan misyonerlerce Anadolu, Hristiyanlığın beşiği ve Doğu'nun anahtarı olarak görülmekteydi. Ancak bu topraklar üzerinde yaşayan Hristiyanlar putperest olarak telakki edilmekteydi ve ayrıca Müslüman Türkler onların gözünde bir işgalciydi.

maddeler, misyonerlerin de önünü açmış ve Osmanlı Hristiyanlarının evanjelizasyonu yeni bir safhaya geçmişti. Nitekim misyoner Daniel Temple 1839 Tanzimat Fermanı'nı överek anlatırken bu ferman sayesinde imparatorluğun tüm tebaasının eşitliğe kavuştuğunu ve gayrimüslimlerin Türklerle aynı hak ve ayrıcalıklara sahip olduğunu belirtir. Temple'e göre bu sayede Müslümanlığın tamamen yıkılmasının yolu açılmış ve Hristiyanlığın yayılması için de engeller kalkmıştı. Bir diğer misyoner William Goodell ise bu fermanı "Türkiye'nin Magna Carta'sı" olarak tanımlar.

İngiltere Osmanlı coğrafyasındaki en etkili misyoner faaliyetlerini Church Missionary Society (Kilise Misyoner Cemiyeti – KMC) vasıtasıyla yürüttü. Bu çalışmaların merkezinde öncelikle Müslümanlar olsa da onlara ulaşamayacaklarını bilen misyonerler Ermeniler, Süryaniler, Nestûriler, Ortodokslar ve Yahudiler gibi farklı yerel unsurlar üzerinden etki etme stratejisini uyguladılar. Buna da 'Şark Kiliselerinin Yeniden Canlandırılması' dediler. KMC, Doğu Akdeniz'deki hedeflerine ulaşmak için Malta'yı merkez üs olarak belirledi. Bu amaçla gönderdiği ilk misyoner ise rahip William Jowett oldu. Jowett'in Malta'ya ayak bastığı 1815, aynı zamanda Avrupa sınırlarının yeniden çizildiği Viyana Kongresi'nin yapıldığı yıldı. Avrupa kaynıyordu ve İngiltere Jowett'i Osmanlı coğrafyasındaki hedeflerine ulaşmak için Akdeniz'e göndermişti bile. Jowett'in ilk yaptığı iş burada bir matbaa kurmak oldu. Bu matbaada farklı dillerde İnciller ve özellikle eğitim kurumlarında okutulacak kitaplar basıldı. Kuzey Afrika'dan Orta Doğu'ya ve Balkanlara bu yayınlar Osmanlı coğrafyasının her yanına dağıtıldı. Osmanlı toplumunu oluşturan kitleler dizayn edilmek istendi. Bir dönüşüm yaşanmalıydı. Nitekim yaşanacaktı da.

Jowett diğer pek çok misyoner gibi Müslümanları çok iyi tanıyordu. Daha Osmanlı coğrafyasına gelmeden önce İslam'ı en ince ayrıntısına kadar öğrenmiş, Türkleri eksileri ve artılarıyla tahlil etmişti. Zaaflarını biliyordu. Jowett'in sahadaki çalışmaları İngiltere'nin Doğu Akdeniz bölgesindeki faaliyetlerinin önünü açtı ve son derece önemli sonuçlar doğurdu. Öncelikle Jowett'in bölge ile ilgili

hazırladığı raporlar, KMC'nin bu sahadaki operasyonlarında temel kaynak işlevi gördü.

Misyoner Jowett işe hızlı başlamış; Yunan, Mısır ve Habeş misyonlarının temelini atmış, ana dilde eğitim ve ibadeti teşvik etmiş, yerel dillerin kullanılmasını desteklemiştir. Dil ve millet ayrımına dayalı faaliyetleri stratejik olarak desteklemiştir. Aslında, bunu yapmaktaki nihai hedefi, Osmanlı'yı oluşturan farklı unsurları parçalayarak onların Osmanlı'dan tek tek kopmasını sağlamaktı. O nedenle yerel dilleri destekledi. Habeşistan'ın (günümüzde Etiyopya) yerel dili olan Amharcaya çevrilmiş İncillerin kitlelere ulaşmasının ve dolayısıyla kıtanın Hristiyanlaştırılmasının başat aktörüydü. Bu bakımdan kendisinden sonra gelecek olan misyonerlere bir zemin hazırlamıştır. Diğer yandan Osmanlı topraklarında çalışacak Amerikalı misyonerler için de bir nevi atlama taşı olmuştur. Levi Persons ve Pliny Fisk gibi ünlü Amerikalı misyonerlerin yetişmesine katkıda bulunmuş, verdiği bilgilerle onlara kılavuzluk yapmış, yollarını açmıştır.

Özellikle açılan eğitim kurumlarında Osmanlı toplumunu oluşturan Ermeniler, Rumlar, Bulgarlar ve Araplar arasında milliyetçi ve ayrımcı bir zihniyetin tohumları atıldı. Bu topluluklar lehine Batı'da bir kamuoyu oluşturuldu. Türk ve Müslüman düşmanlığı aşılandı. Türkler "barbar" olarak görülüyor ve yok edilmeleri gerektiği propagandası yapılıyordu. Nitekim on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı coğrafyası büyük bir toplum mühendisliğine ev sahipliği yapıyordu. Milletler dizayn ediliyor, dönüşümler saman altından yürütülüyordu. Başmühendisler de misyonerlerdi. Osmanlı'nın son dönemde siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda yaşadığı değişim ve dönüşümlerle bu misyonerlik faaliyetler arasında sıkı bir bağlantı olduğu hususu su götürmez bir gerçektir. Müslümanlara yönelik çalışmalarda onların inançlarından kuşku duyar hale gelmeleri ve değerlerinden uzaklaşmaları hedeflendi. Müslümanların inançlarından şüphe duyması, değerlerinden uzaklaşması, mahallî kültürün tahribi, söz gelimi halkı birbirine bağlayan unsurların ortadan kaldırılması ve giyim-kuşamdan yeme içmeye, hayatı algılama biçimlerine kadar Batılı normların benimsetilmesi, bu faaliyetlerin amaçlarındandı.

Netice itibarıyla, on dokuzuncu yüzyılda Batılı devletlerin siyasi, iktisadî ve dinî hedeflerine ulaşmak için misyonerliği bir araç olarak kullanmaktan çekinmedikleri görülmektedir. Osmanlı'nın çözülüşünü anlamak için, diğer nedenler yanında misyoner faaliyetlerin bütün boyutlarıyla ortaya konulması zorunludur. William Jowett örneği, misyonerliğin nasıl teşkilatlandığını, hangi araçları kullandığını ve ne tür sonuçlar doğurduğunu açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Modern Türkiye'nin bugünkü durumunun kökenleri, geçmişte yaşanan olaylarda aranmalıdır. Zira misyoner faaliyetleri, bu süreçte bize önemli ipuçları sunmaktadır. KMC'nin Malta'daki William Jowett girişimi son derece başarılı olmuştur. Jowett, görev yaptığı misyon bölgesinde gayretli, titiz ve planlı bir şekilde hareket ederek, bölge halkları arasında Hristiyan inançlarının yayılmasını ve İngiliz çıkarlarının güçlenmesini sağlamıştır. Tahlil edilen Jowett'in faaliyetleri, Batılı ülkelerin ve hususen İngiltere'nin, azınlık siyaseti ve dinî özgürlük anlayışını kullanarak Osmanlı topraklarındaki amaçlarına büyük ölçüde ulaştığını göstermektedir.

Eserde kullanılan temel kaynaklar

Bu eserin ana kaynağını William Jowett'in görevi sırasında tutup KMC'ye gönderdiği raporlar teşkil etmektedir. İngilizce tutulan raporlar 1822'de KMC tarafından "*Christian Researches in The Mediterranean*" ismiyle, ekinde misyoner James Connor'un raporlarının da bulunduğu bir cilt halinde yayımlanmıştır. Türkçeye *"Akdeniz'de Hristiyanlık Araştırmaları"* olarak çevrilebilecek bu eserin tespit edilen birinci ve ikinci baskıları 1822'de; üçüncü basımı ise 1824'te yapılmıştır. Güncel basımları da mevcuttur. Söz konusu raporlar, elinizdeki kitabın yazarı tarafından İngilizceden Türkçeye tercüme edilerek ilim dünyasına kazandırılmıştır. Tarihimiz açısından son derece önemli bir misyoner olan Jowett'in bu raporlarının, coğrafyamızdaki sonuçları bakımından taşıdığı değere rağmen, şimdiye kadar tam metin halinde Türkçeye çevrilmemiş olması dikkate değer bir eksikliktir. Bu çalışma, literatürdeki bu boşluğu gidermeyi amaçlamaktadır.

CHRISTIAN RESEARCHES

IN THE

Mediterranean,

FROM MDCCCXV. TO MDCCCXX.

IN FURTHERANCE OF THE OBJECTS

OF THE

Church Missionary Society.

BY THE

REV. WILLIAM JOWETT, M.A.

ONE OF THE REPRESENTATIVES OF THE SOCIETY,
AND LATE FELLOW OF ST. JOHN'S COLLEGE, CAMBRIDGE.

WITH

AN APPENDIX,

CONTAINING

THE JOURNAL OF THE REV. JAMES CONNOR,

CHIEFLY IN SYRIA AND PALESTINE.

LONDON:

PRINTED BY S. WATTS, CROWN COURT, TEMPLE BAR.

PUBLISHED, FOR THE SOCIETY,

BY L. B. SEELEY, AND J. HATCHARD & SON.

1822.

Harvard Depository
Special Collection
Circulation Restricted

Resim 1-2. *William Jowett'in raporlarından derlenen Christian Researches in the Mediterranean adlı eserin yer aldığı kütüphane kataloğu ile eserin kapak sayfası.*

Jowett ile ilgili de farklı kaynaklara da ulaşılmıştır. 1873-1906 yılları arasında KMC'nin yazı işleri editörlüğünü yapan Eugene Stock'un dört ciltlik eseri bu bakımdan son derece önemlidir. Bu eserde KMC'nin tarihçesi, misyonerleri, çalışma bölgeleri ve faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmış olup "*The History of The Church Missionary Society Its Environment, Its Men and Its Work I-II-III-IV*"[2] ismiyle yayımlanmıştır. Ayrıca son derece büyük bir arşive sahip olan KMC'nin iki arşiv kataloğu olan *Missionary Register* ve *Proceedings'lerin*[3] özellikle 1815-1820 aralığındaki kayıtları incelenerek ihtiyaç duyulan kısımlar kullanılmıştır.

Jowett'in Akdeniz bölgesine ilişkin yazışmaları ve mektuplarından yararlanılmıştır. Yine konu ile ilgili misyoner gazeteleri taranarak gerekli görülen bilgilere eserde yer verilmiştir. Osmanlı Başbakanlık Arşivi'nde yazar tarafından yapılan araştırmalarda, incelenen döneme ilişkin konuyla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu durum arşiv kayıtlarının tasnifinin henüz tamamlanmamış olmasından kaynaklanmış olabilir. Bununla birlikte, alanla ilgili yerli

2 Türkçesi: Kilise Misyonerler Cemiyeti'nin Tarihi: Ortamı, Mensupları ve Faaliyetleri

3 Türkçesi: Misyoner Sicili ve Zabıtları

"Her yeri bulduklarından daha kötü şekilde terk eden mükemmel baş belaları"
– Charles Dickens

On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı coğrafyası, Batı'nın emperyal emell rinin gölgesinde bir dönüşüm sahnesiydi. *Misyoner İstihbaratçıla* bu sahnenin perde arkasını aralayarak İngiltere'nin Kilise Misyon Cemiyeti öncülüğündeki faaliyetlerinde kilit bir rol oynayan rah William Jowett'in hikâyesini gün yüzüne çıkarıyor.

Misyonerlik, yalnızca dinî bir tebliğ değildi; aynı zamanda siya kültürel ve istihbarî nüfuz kurmanın çok yönlü aracıydı. Osmanlı içeriden tahakküm altına alma stratejisinin başlıca unsurlarında biriydi. Misyonerler eğitim kurumları, matbaalar ve hastaneler yoluy toplumun dokusuna sızmıştı. İngiltere'nin hegemonya mücadelesin en kritik taşlarından biri de Jowett olmuştu.

Eser, Büyük Britanya'nın Şark Meselesi kapsamında Osmanlı'yı siyasî dinî olarak kuşattığını, Hindistan yolunu güvenceye aldığını ve Akden ticaretini kontrol etme arzusunu net biçimde ortaya koyuyor. Jowe 1815-1820 yıllarında Malta merkezli faaliyetlerinde, yalnızca İn dağıtmakla yetinmemiş; raporlarıyla Osmanlı'nın etnik ve kültür yapısını çözümleyerek İngiliz politikalarına yön vermişti. O, İngiltere'n Osmanlı'ya bakışının dışavurumuydu ve emsalsiz bir entrika ustasıyd

Jowett'in *Christian Researches in the Mediterranean* adlı raporları, eser temel kaynaklarından birini oluşturuyor ve ilk kez tam metin hâlin Türkçeye kazandırılıyor. Yazar, İngiliz arşivlerinde kuyumcu titizliğiyle çalış rak literatürdeki boşluğu dolduruyor. Kitapta, misyonerliğin sadece d değil; istihbarî amaçlı, çok boyutlu bir enstrüman olduğu açığa çıkarılıy Osmanlı'nın çöküşünde misyonerlerin rolü ve Batı'nın stratejileri aktarı ken modern Türkiye'nin tarihsel hafızasına ışık tutuluyor. "Ajan misyone olgusu ilk kez ayrıntılı şekilde irdeleniyor; misyonerliğin *istihbarat toplum mühendisliği* aracı olarak nasıl işlediği deşifre ediliyor.

Misyoner İstihbaratçılar, "silahsız Haçlı Seferi" politikasının ve "Kale içte fethedilmelidir" stratejisinin nasıl bir yıkım yarattığını ve vatan toprakla nın hangi badirelerden geçtiğini anlamak isteyenler için eşsiz bir kaynak.

www.hayatyayinlari.com

9 786051 516028

twitter.com/hayatyayinlari
facebook.com/hayatyayinlari
intstagram.com/hayatyayinlari

Detaylı Bilgi İçin